

Tóth Olga

Mint egy falat kenyér

Válasz Fáber Ágoston: Az autotelikus párkapcsolat és a gyerekvállalás mint „metaprojekt” című tanulmányára

Absztrakt: Az írás Fáber Ágoston tanulmányának valamennyi fő állításával vitatkozik. Vitatja, hogy napjainkban a család a házassággal azonosítható; hogy a párkapcsolatok alapja csupán a romantikus szerelem lenne. Ehelyett az intimitás szélesebb fogalmának használatát javasoljuk. Fáber azon állításával sem érthetünk egyet, mely szerint a premodern családok egységesek lettek volna és megadták volna tagjaik számára a ma külső segítséggel keresett érzelmi biztonságot. Végül a gyerekvállalás és gyerektnevelés kapcsolatát romboló hatásáról is szó esik.

Kulcsszavak: premodern család, intenzív szülőség, helikopter szülőség

„A szerelemben – mondják –
belehal, aki él.
De úgy kell a boldogság,
mint egy falat kenyér.”

József Attila: Amit szivedbe rejtész (1936)

Epilógus

Az olvasót nem szokás a recenzens lelki állapotával untatni, most mégis úgy érzem, meg kell tennem. Fáber Ágoston dolgozatát egyre erősödő kényelmetlen érzéssel olvastam. Ritkán találkozni olyan írással, ami elméletileg ilyen erősen megtámogatott, egyúttal ennyi tévedést, rossz értelmezést, csúsztatást tartalmaz. Amikor az egyébként is igen túlírt írás közepe táján eljutottam oda, hogy nagyjából ugyanannyi leütésből állt a kiigazító szövegem, mint az eredeti szöveg, feladtam. A következő recenzióban tehát csupán a tanulmány három, számomra legproblematikusabb vonására hívom fel a figyelmet.

Válságban a család vagy válságban a házasság? Esetleg egyik sincs válságban, csupán átalakulóban?

A szerző alapvető tévedésének tartom, hogy egyenlőségjelet tesz a család és a házasság közé. Már a 3. oldalon a házasság és család válságáról beszél, és ezt a házasságkötések és válások számának változásával méri. Ráadásul nem is pontosan, mert mint egyébként ő maga is utal rá, 2010 óta számos európai országban, így Magyarországon is újra nő a házasságkötések száma, egyúttal a válások száma alig változik (Makay és Szabó 2018: 29).

A szerző a 4–5. oldalon kifejti, hogy jogosan tekintünk a házasságra úgy, mint ami válságban van, hiszen nem tudja azt az alapvetőnek tekinthető feladatát betölteni, hogy két ember együttélését egyszer s mindenkorra biztosítsa. Igazán nem szeretnék kötekedő lenni, de ezek szerint, ha egy társadalmi cél eléréséhez az emberek nem egyetlen, hanem többféle legitim eszközt vehetnek igénybe, ha ezek között társadalmi helyzetüknek, pillanatnyi érdekeiknek, vagy éppen mélyen fekvő értékeiknek megfelelően választanak, akkor válságról beszélünk? Ha A-ból B-be egyéni döntésem alapján gyalog, vonattal vagy autóval megyek, akkor a közlekedés válságáról beszélhetünk?

A szöveg következő bekezdése aztán persze már helyreteszi előző kétkezdő kérdésemet: „Ebből következően a család viszonyainak elemzéséhez elengedhetetlen, hogy annak történelmi tartópilléréről, a házasságról, valamint a házasság vélelmezett alapjáról, a romantikus szerelemeszményről is részletesebben szót ejtsünk” (Fáber 2019: 5). Érdeemes a mondatot kétféle választani. Amikor a szerző a család történelmi tartópillérének a házasságot tartja, meglehetősen normatív módon gondolkodik. Számomra érthetetlen, és az írásban sem alátámasztott módon a szerző a házasságot az emberi párkapcsolatok alapjának, mind közül a legértékesebbnek tartja. A házasság azonban – legalábbis abban a formában, ahogy ma ismerjük – történelmi termék. Valójában az egyház és/vagy az állam arra vonatkozó akarata nyilvánul meg benne, hogy hivatalosan nyilvántartsa, kontrollálja az emberek egyik legin-

timebb élethelyzetét. Semmi okunk azt feltételezni, hogy nem létezett család azelőtt, hogy a házasság mint rítus elterjedt volna, és az is csak egy megalapozatlan feltevés, hogy a házasság esetleges megszűnésével együtt a felszámolódná a család is.

Természetesen jogszabályokkal, adókedvezményekkel és juttatásokkal rá lehet venni a párokat arra, hogy az anyakönyvvezető elé járuljanak, de ez az aktus mindössze azt jelenti, hogy saját jól felfogott érdekükben többen kötik az állam orrára, hogy milyen párkapcsolatban élnek. Arra viszont, hogy ezáltal más minőségű, sikerebb vagy tartósabb lesz a kapcsolatuk, nincs garancia. A család fogalma pedig semmiképpen sem azonosítható a házasságban élő párral, de még a nukleáris családdal sem. Bár a családi kötődések napjainkra valóban választható kapcsolatokká váltak, arra azonban semmi nem utal, hogy a generációk közötti anyagi és érzelmi transzfer megszűnt volna, legalábbis Magyarországon.

Ugyanilyen leegyszerűsítő állításnak tartom azt, hogy a házasság vélelmezett alapja a romantikus szerelem. Jó lenne például azt tudni, hogy ki vélelmezi így. A társadalom egésze? A házasodó fiatalok? A tömegkultúra? Én kitágítanám az állítást, és a mai párkapcsolatok (nem csupán a házasságok) egyik fő alapjaként a két fél érzelmi kötődését, a köztük lévő *intimitást* jelölném meg. Mint Fáber a továbbiakban maga is kifejti, a romantikus szerelem eszménye az utóbbi kétszáz év terméke, és csak fokozatosan vált a házasság elvárt alapjává. Ehhez érdemes hozzátenni, hogy nem csupán a romantikus szerelem, de tágabban az egyéni érzelmek megélésének igénye is viszonylag új történelmi fejlemény, mint erre egyébként a szerző is utal Ariés és Badinter tételeinek ismertetése kapcsán. Talán most először fordul elő az emberiség történetében, hogy emberek tömegei számára (legalábbis a fejlett országokban) megfelelő mennyiségű és minőségű élelem áll rendelkezésre, a nap 24 órájának legalább a felét nem kell munkával tölteni, a munka nem facsarja ki teljesen a testet, és nem utolsósorban elegendő tér áll a párok és családok rendelkezésére ahhoz, hogy egyáltalán felmerülhessen az intimitás igénye. (Igazán nem szeretném a 101. oldalon idézett Beck és Beck–Gernsheim szerzőpáros széles körű tájékozottságát kétségbe vonni, de ha a 21. századi munkából hazatérő embereket elcsigázottnak látják, vajon mit mondanának a premodern földművesek vagy a korai kapitalizmus 12 órát dolgoztatott gyerekeinek és felnőttjeinek testi-lelki állapotáról?)

Ugyanakkor nem értem, hogy a szerző miért azonosítja a két fél érzelmi kötődését a romantikus szerelemmel. Amikor egy pár közötti érzelmi kötődésről beszélünk, az a romantikus szerelem mellett számos más dolgot is jelenthet és jelent: például gondoskodást, gyengédséget, támogatást, meghallgatást, elfogadást stb. Ha valaki arra számít, hogy a lángoló szerelem hosszú időn át fennmarad, az tényleg csak romantikus filmeket vagy tündérmeséket ismer a világból. Nem ismerek arra vonatkozó kutatásokat, melyek alátámasztanák, hogy a párok tömegei a 10-15 éves házasságukban/kapcsolatukban a szerelem lángolását keresnék. Arra utaló jeleket sem látok, hogy a segítő szakemberek ezt ígérnék klienseiknek. Abban próbálnak segíteni inkább, hogy a lángolását veszített szerelem átalakuljon az intimitás egyéb, érzelmileg biztonságot adó formáivá. Sok esetben ez nem jön létre automatikusan, így ennek elérése, fenntartása lelki munka, bármennyire is nem szeretjük ezt a kifejezést. Úgy vélem, az erre törekvő emberek nem az örök szerelem feltalálásán dolgoznak, hanem kapcsolatuk érzelmi alapjának fenntartásán. Ha ez nem sikerül, akkor valóban várják, keresik az új szerelmet, ahogy a szerző állítja.

A tömegkultúra valóban abba az irányba nyomja az embereket, hogy az érzelmeken (szerelem?) alapuló párkapcsolatot (házasságot?) mindennél magasabbra értékeljék. Szociológusként azonban nem feledkezhetünk el arról, hogy ma Magyarországon a társadalom

nagyobbik része számára a tartós párkapcsolat létesítése még mindig - vagy éppenséggel újra - az élhető élet feltétele lett. Igazi közös metaprojekt a fiatalok tömegei számára egy lakás vagy albérlet árának kinyögése, ami egy átlagos fizetésből nem teljesíthető. És fordítva is megfogalmazhatjuk: sokak számára a szegénység és teljes kilátástalanság akadályozza a házasodást és családalapítást. A legfeljebb 8 osztályt végzett 35–44 éves férfiak fele napjainkban gyerektelen, miközben a magasabb végzettségűeknél 25 százalékos ez az arány (Makay–Spéder 2018: 65). A magyar szinglik falun, szüleikkel élő, alacsony iskolázottságú, közmunkás férfiak, akik nem a romantikus szerelem szertefoszlása vagy érzelmi életük szétanalizálása, hanem társadalmi helyzetük miatt társtalanok.

A kibeszélt érzelmek

Ezzel el is érkeztünk a dolgozat egyik fő tételéhez, mely szerint az érzelmek folyamatos boncolgatása, kimondása, a saját és a partner érzelmeinek megértésére törekvés roncsolja az intimitást. A ki nem beszélt érzelmek roncsoló hatásáról már sokat hallottunk, de a transzparenszé tétel veszélyeiről nem hoz a szerző valódi érveket. Úgy vélem, vannak emberek, akik nem szeretik transzparenszé tenni az érzelmeiket, és vannak, akik igen. Ennyi változatosságot engedjünk már meg az emberi fajnak! Sőt hozzuk be az ezerszer elátkozott genderszemponthoz is! Még napjainkban is arra szocializálják a felnövekvő fiúkat, hogy érzelmeik megértése és megélése nem férfias dolog. Elképzelhető, hogy a heteroszexuális párkapcsolatok egy jelentős részében óriási távolság van a férfi és a nő arra irányuló törekvése között, hogy mennyire akarják folyamatosan/gyakran görcsö alá venni az érzelmeiket. Ez kétségkívül kellemetlen lehet mikroszinten. Makroszinten kétféle megoldást látok: elnyomhatjuk a nők arra irányuló igényét, hogy kibeszéljék érzelmi életüket, vagy megtaníthatjuk a férfiakat arra, hogy hogyan kell ezt csinálni.

Amikor a szerző a transzparencia romboló hatásáról szól, az első megoldás mellett teszi le a garast. Úgy tűnik, elutasítással szemléli azt, hogy az érzelmek kezelésének megtanulására iparágak alakultak. Igen, valóban alakultak iparágak, ahogy alakultak az élelmünk előállítására, a pénzügyeink intézésére vagy a gyógyításunkra is. Így szokott ez lenni a kapitalizmusban. Persze, ha a cikk megírásának valódi célja a kapitalizmuskritika, akkor ezt sikerrel teljesítette a szerző. De azért azt jó lenne eldönteni, hogy miben áll a probléma lényege: magában a jelenségben (a kapcsolaton belüli érzelmek transzparenszé tételében), az ezekkel foglalkozó fizetős szolgáltatások létében, vagy pedig abban, hogy ezeket a szolgáltatásokat csak a középosztály tudja igénybe venni? Itt érdemes megjegyezni, hogy a viszonyítási alapnak tekintett premodern közösség a szerző állításával ellentétben igencsak sovány támogatást tudott adni az érzelmi problémákra (már ha azok egyáltalán felmerültek, kimondódtak.) Az egyház válasza a túrás és a túlvilági jobb életben való hit volt, a profán válaszra pedig jól tanulmányozható példát nyújtanak a 100 éve, a Tiszazugban megesett dolgok. Ha elfelejtettük volna már: arzen. A biztonságot nyújtó sűrű szövésű társadalmi háló a premodern társadalomról szóló sztereotípiák egyike.

Tényleg létezett egységes premodern család?

Legalább Hajnal korszakos műve és a rá reflektáló könyvtárnyi kutatás óta tudjuk, hogy a modernitás előtti Európában legalább kétféle, de inkább sokféle családmódel létezett. Az Európai és a Nem-Európai házassági modell megkülönböztetésével világossá vált, hogy (legalábbis, mióta hitelesnek számító forrásaink vannak) Európában a nukleáris család és a többgenerációs, illetve a kiterjesztett nagycsalád egyszerre volt jelen. Míg Európa nyugati felén a későn házassó, viszonylag alacsony termékenységű, nukleáris család vált általánossá, Európa keleti felén a nagycsalád és a magas termékenység. Ugyanakkor számos kutatás azt is bizonyítja, hogy egy-egy országon belül is egymás mellett léteztek ezek a családtípusok, sőt adott közösség is képes volt a külső feltételek változása esetén alakítani az elvárásokon, a családalapítási gyakorlaton.

A szerző által a 100. oldalon ismertetett egységes premodern családmódel, mint olyan, nem létezett. A szerelemeszmény megjelenése a házasságkötés tervezésekor legfeljebb a teljesen nincstelenek esetében jöhetett szóba. Nem napjainkban kerültek ki a család fogalmából a nagyszülők, sőt dédszülők, hanem a kor halandósági viszonyai miatt többnyire nem is voltak. (A kutatók nagy szerencséjére Magyarországon a modernizálódás a 20. század közepéig elhúzódott, így hiteles forrásokat találunk premodern életformát élő családokról a központosított statisztikai adatgyűjtések jóvoltából. A 19. század utolsó éveiben első házasságukat kötő hajdúdorogi vőlegények egyharmadának élt mindkét szülője, a menyasszonyok esetében jobb volt a helyzet, ott minden másodiknak éltek a szülei (Tóth 2017). A premodern társadalomban a nevelési, gondozási, felügyeleti feladatok valóban az egész közösség jogkörébe tartoztak, de ezek sem tartalmukban, sem formájukban nem hasonlíthatók a hasonló mai feladatokhoz (Kiss 1981; Illyés 2005). A felnőtté válás, a leválás a szülőkről mindazon emberek esetében reális életesemény volt, akik a nyugati típusú házassági modell alapján éltek, így Magyarország nagyobbik részén is. A lakóhely és munkahely szétválása mindazok esetében megtörtént, akik summásként, mezőgazdasági munkásként dolgoztak vagy a földjük több tagban volt. A nők nem kényszerültek arra, hogy keresőmunkát végezzenek (mint az átkos későbbi korokban), mint ahogy az önellátó paraszt férfiak sem, ha ellenben nem volt képes önmagát ellátni a család, akkor de, igen, keresőmunkára kényszerültek, sőt még a gyerekek is legkésőbb 10–12 éves koruktól. Mindehhez hozzájárul az emberi élet, gyakran a túlélés kitettsége az időjárásnak, a termésnek, a bármikor változtatható adónak, a járványoknak, a háborúknak, a váratlanul lecsapó halálnak – valóban, ez maga az ontológiai biztonság. Vagy nem.

A gyerekvállalás, mint az egyetlen közös metaprojekt?

A dolgozat másik fontos állítása a gyerekek sajátos szerepének kialakulása a késő modern kori családokban. A szerző összefoglalja a gyerek premodern családban elfoglalt helyével kapcsolatos álláspontokat. Jelzi, hogy egymásnak homlokegyenest ellentmondó kutatói iskolák léteznek egymás mellett e téren. Megjegyzem, nagy kár, hogy elődeink nem tették transz-

parenssé és utólag is hozzáférhetővé az érzelmeiket. A kevés számú írástudótól fennmaradt források ellentmondásosak, és semmit sem szólnak a társadalom túlnyomó többségét kitevő jobbágyok, parasztok, kézművesek érzelmi életéről. Így csak áttételesen, a népdalokból, a mesékből, később az irodalmi alkotásokból szerezhethünk tudomást arról, hogyan éltek meg a mindennapokat a családok által összehozott házasságokban, vagy pedig hogyan kötődtek, esetleg nem kötődtek gyerekeikhez, akik rendre születtek és rendre meghaltak. Én hajlamos vagyok az Ariés-féle érvelést elfogadni, és egyetérteni vele abban, hogy a premodern családban a szülők és gyerekek közötti érzelmi kapcsolat, valamint a férj és feleség közötti érzelmi kapcsolat sem intenzitásában, sem megnyilvánulásaiban nem hasonlított arra, amit ma értünk érzelmi kötődés alatt. Ha úgy tetszik, az Ariés-féle érzelmi közömbösség kifejezésével írható le ezen kötődések természete.

Ehhez képest kétségtelen, hogy napjainkban a családonként néhány, nagy eséllyel felnőtt koráig életben maradó gyerek értékesebb lett a szülők számára, mint a premodern családban volt. Így valóban válhat a gyerekvállalás- és nevelés a szülők egyik közös „metaprojektjévé”. Ezt látszik alátámasztani az a tény is, hogy a válások között egyre nagyobb arányban fordulnak elő olyanok, melyeket több mint 20 éves együttélés, tehát a gyerekek felnevelése után bontanak fel.

A „gyerekprojekt” azonban a szerző által feltételezettől eltérő értelmezést is kap napjaink családszociológiai és neveléslélektani kutatásai alapján. Napjaink rohamosan terjedő gyereknevelési ideálját, az *intenzív szülőséget*, illetve a nagyobb gyerekek esetében a *helikopterszülőséget* leíró kutatások állításai szerint a gyerekek külön az anyával és (jó esetben) külön az apával (is) alakul ki igen szoros kapcsolata (Hays 1998). Az a rossz hír, hogy a szülőségnek ez az új felfogása, mely legalábbis ideálszinten megjelent a magyar középosztálybeli párok életében is, a kutatások szerint kifejezetten roncsolja a párkapcsolatot. Miközben a szülők mindent megtesznek, ami tőlük telik azért, hogy gyerekekük megkapja azt a figyelmet és törődést, amit elengedhetetlennek vélnék optimális felnövekedéséhez, nem nagyon marad energiájuk arra, hogy egymásra is figyeljenek, egymás érzelmi igényeinek kielégítésével is törődjenek. Tehát az újfajta gyereknevelési ideál éppenséggel a szülők közti érzelmek háttérbe tolódása és nem a transzparenssé tétele irányába hat. Ilyen értelemben a gyerekvállalás legalább annyira a párokat összekötő, mint amennyire őket szétválasztó metaprojektnek tekinthető.

Végül, de nem utolsósorban, nem hagyhatom említés nélkül a szerző magyarázatát a szülés utáni depresszió okáról. Szerinte az autotelikus kapcsolat ideiglenes vagy végleges háttérbe szorulásának elgyászolása állhat ennek a betegségnek a hátterében. Ha komolyan vesszük ezt az állítást, akkor mindaz, amiről cikke szól, *csak* a nőkre vonatkozik, hiszen szülés utáni depresszióban ők szoktak szenvedni. Mivel nem találunk a tanulmányban utalást arra, hogy a férfiak speciális gyász munkája miben testesül meg, az a gyanú merül fel az olvasóban, hogy az előző 30 oldal az érzelmek boncolgatásáról mint a nők sajátos, a férfiakat csak idegesítő szokásáról szól. És mielőtt belelélnénk magunkat abba a magyarázatba, hogy a szülés utáni depresszió az individualista, gyenge nőkre jellemző nyavalygás, ne felejtjük el, hogy az orvostudománynak, a genetikának és a biológiának is vannak állításai a depresszióról. Ezekre a szerző is utal, de úgy tűnik, tézise kedvéért hajlamos őket lesöpörni az asztalról. Pedig ha valaminek, hát a szülés utáni depressziónak rengeteg erőteljes hormonális, testi ok áll a hátterében – a tudomány mai állása szerint. Ám ha ezzel nem törődünk, akkor legalább a társadalmi tényezőket (a gyerekvállalással együtt járó anyagi gondokat; az anyákra nehezedő társadalmi elvárásokat; az életmód drasztikus megváltozását, beleértve a folyamatos stresszt;

a krónikus kialvatlanságot; a napi 24 órás együttlétet egy csecsemővel a korábbi munkavállalás helyett stb.) vegyük figyelembe, és legfeljebb ezek mérlegelése után soroljuk be az autotelikus kapcsolat miatti gyászmunkát a lehetséges okok közé!

Hivatkozott irodalom

- Fáber Ágoston (2019): Az autotelikus párkapcsolat és a gyerekvállalás mint „metaprojekt” *Replika* (110): 95–133.
- Hajnal, John (1965): European Marriage Patterns in Perspective. In *Population in History. Essays in Historical Demography. Volume I: General and Great Britain*. D. V. Glass és D. E. C. Eversley (szerk.). New Brunswick: Aldine Transaction, 101–143.
- Hays, Sharon (1998): *The Cultural Contradiction of Motherhood*. New Haven: Yale University Press.
- Illyés Gyula (2005): *Puszták népe*. Budapest: Osiris.
- Kiss Lajos (1981): *A szegény emberek élete I–II*. Gondolat: Budapest.
- Makay Zsuzsanna és Spéder Zsolt (2018): Apaság: A férfiak gyermekvállalása és családi szerepei. In *Demográfiai portré 2018*. Monostori Judit, Őri Péter és Spéder Zsolt (szerk.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 65–82.
- Makay Zsuzsanna és Szabó Laura (2018): Válás. In *Demográfiai portré 2018*. Monostori Judit, Őri Péter és Spéder Zsolt (szerk.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 29–46.
- Tóth Olga (2017): A nukleáris családok összetételének változatossága a 20. század első harmadában. Esettanulmány egy demográfiai zárványról. *Szociológiai Szemle* 27(3): 51–74.

Tóth Olga

Szociológus, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai Intézet

